

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

23(32)

2023

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2023

REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vida Savoniakaitė (vyriausioji redaktorė / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Vytis Čiubrinskas
Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Jonathan Friedman
Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Anna Gomóła
Silezijos universitetas Katowicuose / University of Silesia in Katowice, Poland

Chris Hann
Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle / Saale, Germany

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ulrich Kockel
Aukštumų ir salų universitetas / University of the Highlands and Islands, Kirkwall, UK

Adam Jonathan Kuper
Londono ekonomikos mokykla / London School of Economics, UK

Orvar Löfgren
Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa
Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Frederico Delgado Rosa
NOVA universitetas Lisabonoje / NOVA University Lisbon, Portugal

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKTORIŲ KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher:

Lietuvos istorijos institutas
Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius
<www.istorija.lt>

Redaktorių kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:
El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,
Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S- LIP-22-43)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	5
Editorial (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	9

Teminis skyrius: Vilniui – 700 metų / Special Section: Vilnius – 700 Years

Carlo Cubero

Cinematic Affects in War: The Visual Anthropology of Mantas Kvedaravičius	13
Kinematografiniai afektai kare: Manto Kvedaravičiaus vizualinė antropologija. Santrauka	24

Anna Gomóła

How to Explore Vilnius? To Know and to See: Proposals by Kirkor (1856) and Bułhak (1936)	26
Kaip pažinti Vilnių? Žinoti ir pamatyti: Kirkoro (1856) ir Bułhako (1936) vadovai. Santrauka	45

Neringa Klumbytė

Rožytė – Vilniaus legenda: laisvė, mados estetika ir mistika Vidutės Gumbytės Vilniaus istorijoje	47
Rožytė as a Vilnius Legend: Freedom, Fashion Aesthetics, and Secrecy in Vidutė Gumbytė's Vilnius Story. Summary	78

Žilvytis Šaknys

Vilniaus krašto lietuvių jaunimo laisvalaikio atvejys (1920–1939): spaudos publikacijų ir etnografinių lauko tyrimų dermė	80
Lithuanian Youth Leisure Time Case Studies from the Vilnius Region (1920–1939): The Harmony of Press Publications and Ethnographic Field Research. Summary	105

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Vilniečių Kūčių valgiai: ar išliko tradicija XXI a. mieste?	108
Vilnius-dwellers' <i>Kūčių</i> Dishes: Does this Tradition Still Exist in the 21st-Century City? Summary	134

Straipsniai / Articles

Rolandas Kregždys

<i>Sovijaus mito</i> faktografijos genezė – etnologinis diskursas	138
Factographic Motifs of the Myth of Sovius: An Ethnological Approach. Summary	168

<i>Daiva Vaitkevičienė</i>	
Rožės liga ir jos užkalbėjimas Musteikoje: žvilgsnis iš etnomedicinės, mitologinės ir socialinės perspektyvos	171
The Disease of Erysipelas and its Treatment by Charming in the Village of Musteika: A Glance from Ethnomedical, Mythological and Social Perspectives. Summary	191

<i>Akvilė Sadauskienė</i>	
Apmąstant pasaką: nuo asmenybės iki šiuolaikinės visuomenės etnografiniame tyrime	194
Rethinking Folktales: From the Personality to Modern Society in Ethnographic Research. Summary	215

<i>Ernesta Dambrauskaitė</i>	
„Diena be nuotykių“: kasdienybės laiko tvarkymas vidutiniame Lietuvos miestelyje	218
‘An Uneventful Day’: Everyday Time Planning in a Medium-Sized Lithuanian Town. Summary	240

Knygų recenzijos / Book Reviews

Neringa Klumbytė. Authoritarian Laughter: Political Humor and Soviet Dystopia in Lithuania (<i>Gediminas Lankauskas</i>)	243
Ieva Jusionytė. Slenkstis: pavojai ir pagalba JAV–Meksikos pasienyje (<i>Darius Daukšas</i>)	247
Rima Praspaliauskiene. Enveloped Lives: Caring and Relating in Lithuanian Health Care (<i>Jolanta Kuznecovienė, Eimantas Peičius</i>)	249
Lietuvių-karaimų kalbų žodynas. A. Špakovska (sud.) (<i>Šarūnas Rinkevičius</i>)	253
Galina Miškinienė. The Kitab of Ivan Lutskevich: A Monument of Lithuanian Tatar Culture (<i>Egdūnas Račius</i>)	256
Klaipėdos krašto konditerijos atradimai. Kepiniai (<i>Jurgita Senulienė</i>)	259

In Memoriam

Jonathan Hill (1954–2023) (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	263
Elijus Juvencijus Morkūnas (1945–2023) (<i>Inga Levickaitė-Vaškevičienė</i>)	265

Ieva Jusionytė. **Slenkstis: pavojai ir pagalba JAV–Meksikos pasienyje.** Vilnius: Lapas, 2022. 518 p.: iliustr. ISBN 978-609-8198-61-4

JAV–Meksikos valstybių siena sulaukia didelio antropologų susidomėjimo. Vienas naujausių šia tema parašytų antropologinių darbų yra Ievos Jusionytės knyga *Slenkstis: pavojai ir pagalba JAV–Meksikos pasienyje* (Originalus angliškas pavadinimas: *Threshold: Emergency Responders on the US-Mexico Border*). Pratarinėje lietuviškam leidimui autorė paaiškina, kodėl pasirinko slenksčio metaforą. Ji teigia, kad siena nėra savaime suprantama – „tai socialiniai dariniai, kurie turi teisinę, ekonominę, kultūrinę prasmę. Bėgant laikui, jos kinta, nes keičiasi politinės formos, kurios jomis apsibrėžia savo galios lauką“ (p. 10). Panašiai kaip *siena*, *slenkstis* nurodo ne tik ribą, kurią peržengę patenkame į namo vidų, slenkstis taip pat reiškia „leidžiamą normą ar pokyčio ribą. Tai gali būti ir pavojų ar susirūpinimą keliantis atvejis“ (p. 14). Galima būtų tik papildyti, kad alternatyviai sienos (*border*) sąvokai lietuviškoje istoriografijoje vartojama paribio sąvoka. Galbūt būtų buvę tikslinga lietuviškame vertime vartoti ją? Geras *paribio* sąvokos vartojimo pavyzdys yra 1996 m. Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto išleistas veikalas *Paribio Lietuva: sociologinė Paribio gyventojų integravimosi į Lietuvos valstybę apybraiža* (sud. R. Grigas). Šiame veikalė paribio koncepcija pritaikoma nagrinėjant „[...] dabartinės Lietuvos teritorijas, kuriose fiksuojama etnosocialinė, kultūrinė įvairovė, galinti deformuoti (apsunkinti) integracinius procesus“ (Grigas 1996: 9). Tam tikra prasme paribys yra anglišku sąvokų *border*, *borderland* ir *frontier* atitikmuo. Antropologinėje tradicijoje vartojamos sąvokos *border*, *borderland*, *frontier* (žr., pvz., Donnan, Wilson 1999: 15, 19) gali turėti

reikšmes nuo paprastos linijos, žeminčios valstybės / valstybių ribas, iki metaforiškai suprantamų socialinių, kultūrinių ir pan. skirčių. Antropologijai konceptualiai ypač svarbi *boundary* sąvoka. Ji sietina su F. Bartho darbu ir labiau nurodo į socialines ir simbolines ribas (Barth 1969).

Viena vertus, knyga yra apie nelegalius migrantus, kurie per JAV–Meksikos sieną bando patekti į JAV, jų patiriamas kančias. Knyga yra ir apie gelbėtojų, gaisrininkų kasdienybę. JAV–Meksikos pasienyje dirbančių gaisrininkų / gelbėtojų kasdienybė – tarsi langas patirti nelegalių migrantų (iš Pietų Amerikos ir ne tik) kančias. Knygos autorė atliko dalyvaujamojo stebėjimo gaisrininkų / gelbėtojų bendruomenėse tiek JAV, tiek ir Meksikos mažuose miesteliuose.

Knygą sudaro trys pagrindinės dalys. Kaip sako pati autorė, „knygos struktūra atspindi pastangas užfiksuoti niekaip nepagaunamą slenksį – beveik čia, bet ir ne visai“ (p. 69).

Pirmoje knygos dalyje, kuri pavadinta „Kulkšnių alėja“, kalbama apie migrantų iš Meksikos pusės patiriamus sužeidimus bandant patekti į JAV. Šioje dalyje pristatomi knygos autorės atlikti tyrimai dviejuose gimininguose paribio miesteliuose Meksikos ir JAV pusėse. Tam tikru požiūriu ši knygos dalis skirta parodyti sienos fizinį žalojimo aspektą arba, kaip sako pati autorė, – taktinę pasienio infrastruktūrą. Autorė, remdamasi savo atliktais tyrimais, teigia, kad JAV–Meksikos siena, o tiksliau, bandantys patekti į JAV migrantai neretai sieną patiria kaip fizinį barjerą ir būna žalojami arba net praranda savo gyvybes. Turtinga etnografinė medžiaga leidžia įsivaizduoti, kaip gelbėtojai, dislokuoti abiejose JAV ir Meksikos valstybių pusėse, stengiasi padėti išvengti ar pakeisti žalojamą valstybės poveikį.

Antroje knygos dalyje „Pavėjui, nuokalniui, pasroviui“ Jusionytė siūlo pasienį

įsivaizduoti kaip tam tikrą solidarumo vietą ir jungtį nepaisant politiškai brėžiamų linijų. Ko gero, pagrindinę mintį geriausiai atspindi šie vieno tyrimo dalyvio žodžiai: „Ar krūmynų gaisrai turi pasus? Ar vanduo pasiekęs sieną sustoja?“ (p. 194). Gaisras, cheminė tarša, transporto infrastruktūra, net narkotikų kontrabanda nepaiso sienų, peržengia jas. Ugniagesiai, gelbėtojai yra tarsi pasienio jungiamoji grandis – nors yra fizinė siena, jie priversti kaip nors reaguoti į nelaimes abiejose sienos pusėse, neretai nusizengdami formaliems reikalavimams.

Trečioje, paskutinėje, knygos dalyje „Tyrlaukiai“ kalbama apie sunkumus, kylančius stengiantis suteikti pagalbą sužeistiems, dykumos nualintiems migrantams. Pati autorė sako, ši dalis – apie išlikimą. Tyrimo Arivakos miestelyje metu autorė stebėjo, kaip migrantai, bandydami įveikti kalnuotą dykumą, žalojasi, išsenka, kartais ir miršta. Dirbdama kartu su vietos gelbėtoja Tangye, ji nepaprastai vaizdingai ir įtaigiai perteikia migrantų gyvybės gelbėjimo operacijas, taip pat pasakoja apie organizuotas pagalbos akcijas pasiklydusiems migrantams ir pan.

Neįmanoma perteikti šitos nepaprastai turtingos etnografijos keliais puslapiais. Tačiau reikia paminėti, kad prieš pradėdama lauko tyrimą, knygos autorė įgijo reikalingas skubiosios medicinos pagalbos techniko, ugniagesio kvalifikacijas – vien tai jau demonstruoja išskirtinį „įsigyvenimą“ lauke. Perskaičius knygą susidaro įspūdis, kad Jusionytę gelbėtojų / gaisrininkų bendruomenė tiek Meksikos, tiek ir JAV pusėje laikė *sava*: didžioji dalis knygos – tai tarsi gyvas tyrimo dienoraštis, kuriame matyti, kad autoriui puikiai pavyko prisiliesti prie gelminių ir kartais net intymių procesų, vykstančių minimose bendruomenėse.

Literatūra

Barth, Fredrik (ed.). 1969. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Boston: Little, Brown and Company.

Donnan, Hastings; Wilson, Thomas M. 1999. *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State*. New York: Berg.

Grigas, Romualdas. 1996. Įžanga, R. Grigas (sud.). *Paribio Lietuva: sociologinė Paribio gyventojų integravimosi į Lietuvos valstybę apybraiža*: 9–14. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.

Darius Daukšas

Lietuvos istorijos institutas

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4454-470X>